

INTERJÚ

*Beszélgetés Ormos Máriával, Font Mártával
és Vonyó Józseffel a pécsi történeti műhelyről*

Mikor, milyen körülmények között merült fel, hogy Pécsre kerüljön? Milyen szempontok játszhattak szerepet a kiválasztásban? Professzor Asszonyt/Urat mi motíválta a felkérés elfogadásában?

Ormos Mária: Polányi Imre barátom járt a nyakamra kb. két évig. Végül azzal csábított el, hogy – az ígéretek szerint – a kísérleti egységes tanárképzés tematikáját a kijelölt és vállalkozó szakemberek állíthatják össze, és a bőséges anyagi forrás alapján azokat az oktatókat hívhatják meg, akiket jónak látnak. Imrével abban egyeztünk meg, hogy olyan szakembereket hívunk meg, akik szakmailag az élvonalban járnak, és nem ismerik az intrikát.

Font Márta: Miután Pécsen születtem, itt éltem 18 éves koromig, hazajöttem. Érettségi után épp azért mentem Szegedre – akkori nevén a József Attila Tudományegyetemre – tanulni, mert nem volt bölcsészkar Pécsen. Szüleim, tanárain véleménye és a középiskolai tanulmányi eredményem miatt szóba se jött, hogy megelégednék a főiskolai képzéssel. Szegeden történelem–orosz szakos diplomát szereztem. Első munkahelyem a Szegedi Tudományegyetem Szláv Filológiai Intézete (akkor Orosz Nyelvi és Irodalom Tanszék) lett, annak ellenére, hogy szakdolgozatomat történelemből írtam. Ami miatt mégis alkalmas voltam tanársegédnek a szlavisztika területén, az a speciális szakdolgozatomnak köszönhető, amelyben a középkori óorosz nyelvű krónikák magyar vonatkozásaival kezdtem foglalkozni. Ehhez alapos nyelvtörténeti és irodalomtörténeti ismeretekkel is rendelkeznem kellett. A magyar kapcsolatok miatt pedig szükségem volt a latin nyelvre is. Mivel latin érettségivel érkeztem a történelem szakra, a kötelező latin számomra auktorolvasást jelentett, „kilógtam a sorból”, és egyszer magam ültem ezeken az órákon. Nem lehetett félvállról venni.

A Szláv Intézetben folytattam a megkezdett tudományos témámat, az egyetemi doktori (dr. univ.) disszertációm is történelemből készült. Segítségemre volt az Intézet, hiszen könnyen és többször kijutottam orosz nyelvterületre, a szakirodalom megszerzésének szempontjából ez kulcskérdés volt. Viszont azt is éreztem, hogy

a történész szakmában valahol a „partvonalon” állok. Ráadásul a tanszékvezetőm is témaváltást sürgetett. Én pedig történésznek tartottam magam. A problémáim épp akkorra sűrűsödtek, amikor Pécssett létrejött a Janus Pannonius Tudományegyetem és a Tanárképző Kar, ahol egyetemi szintű történelem szak indítását határozták el. A főiskolai képzésben a középkor oktatása marginális volt, mindig valakire „ráosztották”, mivel nem volt középkorász. Az egyetemi képzés indításához középkorkutatót kerestek. Professzoromat, Kristó Gyulát kapacitálták, de ő nem akarta Szegedet elhagyni és nemet mondott. Engem ajánlott maga helyett. Ilyen előzmények után keresett meg Polányi Imre, a kislétszámú pécsi Történelem Tanszék vezetője 1982 szeptemberében. Egy bemutatkozó beszélgetés után 1983. január 1-jével kezdtem pécsi pályafutásom.

Vonyó József: Az egyetemi szintű történészképzés indulásakor – mint a Pécsi Tanárképző Főiskola Történelem Tanszékének adjunktusa – már az intézmény oktatója voltam. Én tehát a „régí gárdához” tartoztam. Kapcsolatom a főiskolával 1963-ban kezdődött, amikor magyar–történelem–orosz szakon megkezdtem tanulmányaimat, és egy rövid megszakítástól (1967–1969) eltekintve folyamatos volt. 1969-től a KISZ Bizottság függetlenített titkára voltam, de 1970-től már óraadóként is dolgoztam a Történelem Tanszéken, melynek 1972-ben lettem oktatója. Közben elvégeztem a történelem kiegészítő szakot az ELTE Bölcsészettudományi Karán (1972), 1982-ben pedig ugyanott bölcsészdoktori oklevelet szereztem summa cum laude eredménnyel. Ez tette lehetővé, hogy a főiskola egyetemi karrá szerveződésekor egyetemi adjunktusi kinevezésben részesülhessek a főiskolai helyett. Mindezek miatt 1982-ben esetemben nem beszélhetünk Pécs választásáról, illetve ezzel kapcsolatos motivációkról, hisz ez adott volt számomra. Egyetemi kinevezésemet viszont addigi munkám elismeréseként értékelhettem, egyben örömet is okozott.

Milyen információkkal rendelkezett a pécsi történelem tanszékről, annak személyi összetételéről?

O.M.: A pécsi személyi állományról és tulajdonképpen minden pécsi jellegzetességről jól voltam informálva. A kérdés további részére már válaszoltam.

F.M.: Tudtam, hogy nincs középkortörténész, tudtam, hogy átalakulás és fejlesztés alatt áll a tanszék. Személyesen egyedül Majoros Istvánt ismertem, mint egykori szegedi diáktársamat. Ő is az egyetemi képzéshez szükséges létszám bővítés során került a tanszékre, kb. egy évvel korábban, mint én. Természetesen a szakirodalomból ismertem Ormos Mária, Tilkovszky Lóránt és Polányi Imre nevét, közülük egyedül Polányi Imre volt a főiskolai tanszék oktatója. Ormos Mária és Tilkovszky Lóránt az

egyetemi képzés indítása miatt váltak pécsi professzorokká. Lényegében mindenkit akkor ismertem meg, amikor a tanszék tagja lettem.

V.J.: A fentiekből következik, hogy a pécsi főiskolai történelem tanszék életét, tevékenységét belülről, az ott dolgozókat – mind szakmai, mind emberi szempontból – napi munkakapcsolatban szerzett tapasztalatok alapján ismertem. Néhányuknak diákja is voltam. Az 1960-as években még csupán négy oktatója volt a tanszéknek. Az 1970-es években lezajlott fejlesztés révén emelkedett a létszám nyolc főre. Ennek a személyi állománynak kellett megoldania az egyetemes és a magyar történelem valamennyi korszaka, valamint a „kiegészítő tárgyak” (bevezetés, historiográfia, szakmódszertan) oktatását nappali és levelező tagozaton egyaránt. Komoly specializálódásról tehát alig lehetett szó. Volt olyan tanárom, aki az ókori egyetemes és az új- és legújabb kori magyar történelmet oktatta, egy másik pedig a középkori magyar és az új- és legújabb kori egyetemes történelmet. Mindkettőjüknek a késői korok története volt a fő területe. Az ekkor még erősen centralizált, központi vezérlésű felsőoktatásra, ezen belül a főiskolai képzésre mi sem jellemzőbb, mint az, hogy mindkettőjüket először a másik terület egységes főiskolai jegyzetének (kötelező tankönyvének) megírására kötelezték. Ebben csak lassú és fokozatos változás, azaz „profil tisztítás” következhetett be az utolsó évtizedben.

Volt-e valamilyen specialitása a pécsi történeti kutatásoknak az induláskor, miben volt „erős” a pécsi iskola?

O.M.: Pécs tulajdonképpen abban volt erős, amiben gyengének hitték. Volt rajz, testnevelés és ének-képzés. Ebből lett utóbb a Művészeti Kar. Konceptióm lényegéhez tartozott, hogy e képzéseket mindenáron fenn kell tartani. (Egyetemi szinten is észre kellene venni, hogy ez igazi specialitás.) A szakok esetében nem fedeztem fel különleges vonásokat. Nagyon is lehetett szakmai alapon tanszéket, vagy intézetet vagy bármit szervezni, sőt csak ilyen alapon volt lehetséges. Amíg nem lettem rektor, nem volt semmi közöm az illetékes politikai szervezetekhez, de attól kezdve, hogy szóba jöttem rektorként, illetve tényleg rektor lettem, a lehető legjobb viszonyom volt mindegyik pártszerv vezetőjével, a szakszervezetnek azonban akkoriban egy egyetemen nem volt jelentősége. Nagyon jó partner volt Gáspár János, az egyetemi, Vonyó József, a kari párttitkár, és még a megyei, városi vezetők sem okoztak sok galibát.

F.M.: Az induláskor egyértelműen a modernkor volt a meghatározó. Egyrészt az előzmények miatt, mivel a főiskolai képzésben ez a korszak volt a legszínvonalasabb; másrészt a 20. század kutatói voltak az elsőként érkezők, köztük Ormos Mária akadémikus. Pécsi sajátosság, amely Ormos Mária elképzelése nyomán valósult meg, a

jelenlegi tanszéki struktúra: nem szerveződtek külön magyar és egyetemes történeti tanszékek, ahogy a magyar felsőoktatásban általában megszokott. A csupán kronológiai szempontok szerint megszervezett tanszékek azt a szemléletmódot tükrözik, amely a magyar történelmet az egyetemes történet részeként értelmezi és mutatja be, a kutatástól pedig eleve megköveteli az interdiszciplinaritást.

V.J.: A Tanárképző Főiskolán az egyetemekhez képest – különösen az 1970-es évek közepéig – alig volt súlya a kutatómunkának. Felelős vezetők hangoztatták sokszor, hogy tanárképző és nem tudományos intézmény a főiskola, a tanárképzéshez pedig nem szükséges speciális kutatómunkát végezni. Így a főiskolai tanszéknek nem volt tudományos profilja, bár az 1970-es évek személyi fejlesztései nyomán már komolyabb publikációs teljesítménnyel rendelkezők is kerültek a tanszékre. A mára kiteljesedett sokszínű profilt azonban az újonnan – többségében kutatóhelyekből (MTA Történettudományi Intézete, múzeumok, levéltárak) – Pécsre kerülő oktatók határozták meg, amivel a képzés tartalmát is jelentősen befolyásolták mind a graduális kurzusok, mind a később létesült doktori iskola keretében. Ormos Mária irányításával jelentős 20. századi (magyar és egyetemes) politikátörténeti iskola formálódott. Polányi Imre és Tilkovszky Loránt révén hosszú ideig markáns volt a nemzetiségi kérdés kutatása. (Közvetetten ennek a hagyománynak is szerepe volt abban, hogy később intézetünkbe kerülhetett a Német Történelem és Kultúra Délkelet-Közép-Európában Alapítványi Tanszék.) A Szegedről érkező Font Márta főként itteni tanítványaiból hozott létre egy jelentős középkor-történeti kutatóhelyet. A szegedi latin-amerikai kutatások hagyományát ültette át Fischer Ferenc, és teljesítette ki nemzetközi rangú ibero-amerikai projektté a később Pécsre került Harsányi Iván közreműködésével. Visy Zsolt és Tóth István körül pedig egy erős régészeti orientációjú ókortörténeti csoport formálódott. És ez még nem is a teljes kép.

Milyen volt a viszony a „régí” és az „új” kollégák között?

O.M.: A régi kollégák egy részével harmonikus volt a viszony, de volt, aki félt az újaktól, sőt ha a Tanárképző egészét tekintem, olyan tanszék is akadt, amely mindent megtett annak érdekében, hogy egyetlen kimagasló, jól képzett ember se jusson be közéje. (Ilyen volt pl. a matematika). Elsősorban olyan régi tanárok ijedtek meg, nem ok nélkül, akiknek a tarsolyában alig volt, vagy nem is volt tudományos teljesítmény. (Ezt a tanárképzőktől nem is követelték meg, sőt inkább hanyagolták az illetékesek.) Némi ismerkedést követően a feszültség enyhült, majd eltűnt.

F.M.: Nagyon jó! És nemcsak a „szépre emlékezem” mondatja ezt velem. Mindannyian tudatában voltunk annak, hogy egy újat alkotás lehetősége adatott meg szá-

munkra. A közös munkát egyetértés és tenni akarás jellemezte, minden téren az összefogás nyilvánult meg. „Újak” éveken keresztül érkeztek, míg ki nem alakult az ötéves képzés, az újonnan érkezőnek pedig mindenki „régí” volt. Sokat beszélgettünk, tervezgettünk kisebb-nagyobb körben, évente egyszer biztosan teljes létszámban is találkoztunk. Ezt manapság csapatépítésnek mondják.

V.J.: Kezdetben tapasztalható volt némi idegenkedés, ami egy ilyen radikális változás esetében természetes. A „régiek” egy részét jellemezte némi tartózkodás, amit az is táplált, hogy az „újak” között többek vallották az országos véleményt a főiskolák és az ott folyó képzés alacsonyabb voltáról – sokszor a nélkül, hogy érdemi ismereteik lettek volna az itt folyó munkáról. Ezt azonban nem vetítették ki ab ovo a pécsi főiskolai oktatókra. A viszonyt ezzel együtt is elsősorban az egymás megismerésén, megértésén és megbecsülésén alapuló jó együttműködés, egyre inkább baráti hangvételi személyes kapcsolatok jellemezték. Ebben fontos szerepe volt annak, hogy az intézet élére került Ormos Mária kezdetől támaszkodott a főiskolai tanszék utolsó vezetőjére, Polányi Imrére, aki Ormos hamar bekövetkezett rektori megbízatása után ténylegesen vezette az intézetet. Ők ketten nemcsak vallották, hanem a gyakorlatban is érvényesítették, hogy az oktatók kiválasztásában éppoly fontosak az emberi szempontok, mint a szakmai követelmények. Ez pedig – kiegészülve a jó főiskolai hagyományok Polányi által is biztosított továbbélésével – segítette a harmonikus kapcsolatok kialakulását. E hagyományok meghatározó jellemzője volt a kollégák részvételével – étteremben, lakásokon, szülőkhöz – zajló közös összejövetelek legalább évenkénti szervezése, melyeken oldott hangulatban folyó beszélgetések során ismerhettük meg jobban egymást. Másik eleme pedig a hallgatókra is kiterjedő „családias” viszony. Nem kevesebb szerepe volt ebben annak, hogy az „újak” többsége egyrészt gyorsan beilleszkedett, és ilyen szellemben végezte munkáját. Konkrét segítséget adtak a „régieknek” és a fiataloknak a szakmai előmenetelben. Ormos Mária biztatása nyomán született meg az egyik, ötvenes éveiben járó főiskolai tanár első könyve. Nem lehetett neki elkészült kéziratot adni, hogy ne olvassa el, s ne lássa el alapos, segítő szándékú kritikai észrevételekkel, kiegészítésekkel. Szerkesztőként Tilkovszky Loránt a Századokba, Bán Péter a Levéltári Szemlébe „rendelt meg” tanulmányokat, recenziókat, s gondoskodott azok megjelenéséről. Katus László, aki Magyarországon elsők között alkalmazta a történeti kutatásban az informatikát, számítógépes tanfolyamokat tartott. A kollégiumban megszálló „lejárók” esténként külön (tanterven kívüli) kurzusokat tartottak a diákok számára a diákothoz közösségi helyiségeiben. És a sor hosszan folytatható lenne. Nem véletlen, hogy Gyarmati Györgyöt arról faggatták a vonaton más tanszékekre Budapestről érkezett oktatók, nem lehetne-e átjönni a történelem tanszékre. Miként az sem, hogy az első egyetemi évfolyam történelem-angol szakosainak az ELTE-n felvételizett, de helyhiányában oda fel nem vett, budapesti illetőségű többsége az első tanév végére letett eredeti tervéről, hogy mihelyt lehet, átjelentkezik Budapestre.

Hogyan alakultak a történész képzés szervezeti keretei 1982 után? Hogyan értékeli tanszékének fejlődését, az elmúlt éveket?

O.M.: Nem tudom, hogy mit kell érteni szervezeti kereten. A képzés azzal indult, hogy második szaknak fel lehetett venni bármely nyelv-szakot, de például a magyart nem. Mivel a tanmeneteket gyorsan elkészítettük, maga a képzés is elsőként indult be. Újítás volt viszont, hogy a magyar történet attól kezdve jutott szerephez, hogy utolérte a többit. Bizonyos így felszabaduló időt a „segédtudományoknak” lehetett szentelni.

F.M.: A szervezeti keretek többször változtak. Kari szinten: 1982-ben az egykori főiskola egésze Tanárképző Karrá alakult, 1983-ban négy szakon (történelem, magyar, angol, orosz) indult el az egyetemi képzés, és kifutó rendszerben megszűntek a főiskolai szakok. Az egyetemi szakok száma folyamatosan nőtt, 1992-re jutott olyan szintre, hogy a Tanárképző Kar kettévált Bölcsészettudományi és Természettudományi Karra. Az 1980-as évek közepén az egyetemi képzést folytató egységek intézetekbe szerveződtek. Az egyetlen (!) Történelem Tanszékhez csatlakozott a Német és a Horvát Tanszék, együtt alkották a Történelem és Nemzetiségtudományi Intézetet, amelyet Ormos Mária vezetett, helyettese Polányi Imre volt. Ezt a szerkezetet egyrészt a távlati fejlesztések (a német és horvát főiskolai szakok egyetemi szakká szervezése) indokolták, másrészt a kutatási háttér. A történészek közül elsősorban Polányi Imre és Tilkovszky Lóránt kutatott nemzetiségi témában. A Történelem Tanszéken belül szemináriumok szerveződtek: ókortudományi, középkor- és koraujkori, újkori és modernkori. A tanszék Polányi Imre vezette, az egyes szemináriumokat: Tóth István, Barta Gábor, Majoros István és Polányi Imre. Ormos Mária 1984-től az egyetem rektora lett.

A Bölcsészettudományi Kar létrejöttével a korábbi intézetek megszűntek, tanszékek alakultak. A történelem esetében a korábbi szemináriumok váltak tanszékekké, és tanszékcsoporthoz tartoztak az oktatás érdekében. Kutatásaiban minden tanszék önálló lett. A tanszékcsoporthoz jól működött, betöltötte koordináló szerepét. 2008-ban alakult meg a jelenlegi Történettudományi Intézet. Véleményem szerint főlegesen.

V.J.: A történész képzésben 1982 után bekövetkezett változásokról és annak következményeiről veleményemről csak az egész főiskolát érintő folyamat keretében lehet érdemben beszélni. Ennek menetét és fontos állomásait nemcsak oktatóként, hanem a Tanárképző Főiskola MSZMP végrehajtó bizottságának tagjaként, majd a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kara pártvezetőjének titkáráként is figyelemmel kísérhettem. A döntés céljának és körülményeinek legfontosabb jellemzőit az alábbiakban lehet tömören összefoglalni:

- A tanárképző főiskola egészét tagolták be a Janus Pannonius Tudományegyetem szervezetébe, annak tanárképző karaként.

- A deklarált cél: új típusú, ún. *egységes tanárképzés* megvalósítása, melynek keretében olyan tanárokat képez az intézmény, akik egyaránt felkészültek az általános és a középiskolai oktatásra is. (Addig ez a két feladat megoszlott a két intézménytípus között: a főiskolákon képezték az általános iskolai tanárokat, az egyetemek pedig a középiskolai munkára készítették fel az ott végzetteket).
- A döntés értelmében, első etapban csak humán szakokon készítették elő az egyetemi szintű képzés indítását, s 1983/84-es tanévben ezek közül is csak magyar nyelv és irodalom, idegen nyelv (angol, orosz, olasz), illetve történelem, továbbá – országos újdonságként – művészettudomány (esztétika) szakon került rá sor.
- A személyi feltételek biztosítása érdekében – lényegében kizárólag az addigi tudományos (publikációs) teljesítmény alapján – választották ki a főiskola oktatói közül azokat, akiket alkalmasnak tartottak az egyetemi képzésben való részvételre, s ők egyetemi oktatói (tanársegéd, adjunktus, docens) besorolást kaptak. A hiányok pótlására más egyetemekről és kutatóintézetekből alkalmaztak – részben fő-, részben másodállású – egyetemi tanárokat és docenseket. Ezzel biztosították, hogy az egyetemi szakokon felkészült szakemberek tanítsanak minden résztárgyat, ami a történelem szakon is érvényesült. Itt az újonnan érkezettek száma több mint kétszerese volt a tanszéken maradt főiskolai oktatóknak.
- Mindez egyrészt új lehetőségeket nyitott meg a „régí gárda” számára, másrészt viszont egzisztenciális bizonytalanságot keltett azokban, akik szakterületén nem indult képzés, illetve akik (okkal) úgy érezhették, nem felelnek meg a változó követelményeknek, különösen az idősebb, és már megújulni nem képes kollégák körében.
- Mindebben szerepe volt annak, hogy a döntés, illetve a leendő képzési tartalmak előkészítésében – érthető módon – elsősorban egyetemi tapasztalatokkal rendelkező *külső szakembereket* vontak be, így sokan az intézményre erőszakolt változtatásként élték meg az átalakulást. Mindezt tetézte a jövővel kapcsolatos bizonytalanság, amit az is táplált, hogy a kar vezetése a részletekről és a távlati tervekről nem tájékoztatta megfelelően az oktatókat. (Ez csak a szervezeti változások bekövetkezése után történt meg a kari MSZMP-szervezet vezetőségének szervezésében.)

Mindez olyan körülményeket jelentett, melyek a később megválaszolendő kérdések által érintett helyzetek alakulását is befolyásolták.

A történészképzés tartalmát és szervezetét is. A távlati tervek miatt nem önálló történelem tanszéket alapítottak, hanem Történelem és Nemzetiségi Intézetet, melynek a történelem mellett a német és a horvát-szerb tanszék is része volt. Meghatározó eleme azonban a történelem tanszék, nemcsak jelentősen megnövekedett

létszáma miatt, hanem azért is, mert a másik két szakon még évekig főiskolai szintű képzés folyt. A történelem szakosok számára értelemszerűen öt évre bővült a tanulmányi idő, új, kiegészítő tárgyak (pl. történeti földrajz, demográfia, művészet-történet stb.) is kerültek a tantervbe, az oktatás színvonalának emelését pedig az garantálta, hogy az egyes történeti korszakokat, illetve speciális tárgyakat a témakör specialistái oktatták. A hangsúlyozottan kísérleti jellegű tanárképzés kialakítása érdekében – az angolszász mintát követve – az 1983-ban induló első oktatási évben a bevezető tárgyak oktatására a hagyományos szemeszterek helyett negyedévekben (quadrimeszterekben) került sor. Vizsgaidőszak nem volt, a vizsgákat a tanárokkal történt egyeztetés alapján bármikor egyénileg letehették a hallgatók. Ez a struktúra annyira eltért a többi szakon folyó képzéstől, és annyira idegen volt hallgatók, oktatók számára egyaránt, hogy egy év után fel kellett adni és a hagyományos rendszerre áttérni. Az újabb változásra, mely részben megvalósította e kísérlet elemeit, a kreditrendszer országos bevezetésekor került sor. Összességében elmondható, hogy mindez a főiskolai képzéshez képest nemcsak szervezeti, tartalmi változást jelentett, hanem színvonal tekintetében is jelentős javulást eredményezett.

Mire a legbüszkébb pécsi tevékenységét illetően?

O.M.: Nem büszkélkedek, de annak örülök, hogy ottani nyolc rektori évem alatt létrejött egy egyetem, és a Tanárképző lényegét tekintve egyetemi szintre lépett.

F.M.: A Középkori és Korajújkori Történeti Tanszékre, ahol a jelenlegi oktatók mind-egyike a tanítványom volt. Az 1983. évi induláskor egyedül voltam középkorász, a következő évben érkeztek félállású kollégák: Barta Gábor, Katus László, Zimányi Vera, Hóvári János, Petneki Áron, majd főállásúként Bán Péter. Katus László kivételével mindannyian a korajújkori jeles kutatói voltak, de Katus tanár úr tevékenysége a 18. századra is kiterjedt, így erőit megosztotta a két tanszék között. Amikor a félállású kollégák a rendszeres heti utazást megelégedve elköszöntek Pécestől, helyükre leg-sikeresebb tanítványaink kerültek. Az 1992-ben létrehozott Középkori és Korajújkori Történeti Tanszék vezetését 1995-ben vettem át Katus Lászlótól és 2017-ig végeztem ezt a munkát. A tanszék közös sikeréről az egyéni szakmai eredményeken túl számos közös kutatási projekt és a doktori program megszervezése tanúskodik (2001).

Emellett – azt gondolom – büszke lehetek arra a munkára is, amit a tanszéken kívül az egyetem egészéért végeztem: két ciklusban, összesen hét évig voltam a Bölcsészettudományi Kar dékánja, három évig dolgoztam mint általános, oktatási és tudományos rektorhelyettes, majd alapítója és első főigazgatója voltam az összegyem-temi feladatokat ellátó Tanárképző Központnak.

V.J.: Aki ismer, tudja, hogy nem büszkélkedni szeretek, hanem teljesíteni. Ha ez sikerrel jár, elégedetté tesz és örömet is okoz. A sikert azonban nem magam szeretem megállapítani, mert arra mások hivatottak: a kollégák és főleg a diákok. Az egyetemek kapcsán évtizedek óta nagyobb hangsúlyt kap kutatóhely funkciójuk. Én azonban elsősorban oktatási intézménynek tekintem őket. Ennek megfelelően a diákokkal való foglalkozást mindig a kutatás elé helyeztem. Ha szorgalmas, munkáját komolyan vevő szakdolgozó vagy doktorandusz, esetleg fiatal kolléga kért tanácsot, segítséget, kész vagy készülő dolgozata átnézését, inkább a magamét tettem félre időlegesen. Ennek pozitív visszaigazolásként értékeltem, hogy mindkét körből sokan kértek fel témavezetésre. Büszkeséget pedig az ő, végzésük utáni sikereik láttán éreztem – különösen, ha jelzést kaptam tőlük arról, hogy eredményeikben valahol az én munkám is benne van. Ennek következményeként a kutatómunkával rendre elmaradásban voltam, amit 2012-ben történt nyugdíjba vonulásom után pótoltam. Azóta öt saját könyvem jelent meg és négy jelentős, országos visszhangot kiváltó kötet szerkesztésében vettem részt, illetve azok munkálatait irányítottam. Négy évvel később védtem meg akadémiai doktori értekezésemet. Számomra mindig fontos volt a közélet, a szakmai közélet is. Ezért vállaltam szerepet és végzek munkát ma is a Magyar Történelmi Társulatban, a PAB-ban és a Pécs történetét feltáró kutatásokban. Az utóbbi programot én kezdeményeztem, s irányítom 1993 óta. Az ezek keretében rendezett konferenciákat, kiadott könyveket nem személyes, hanem közügyként kezelem, melyeket „csapatokkal” szervezek, s fontosnak tartom, hogy azokban szereplési, megjelenési lehetőséghez jussanak kollégáink és hallgatónk is. Az e téren elért, „kézzel fogható” eredmények nem kevés örömet okoznak.

Mit gondol a történészképzés és a tanárképzés viszonyáról?

O.M.: A tanárképzés és a történészképzés viszonyáról nem gondolok semmit. Választás kérdése, és ez nem a képzésen múlik. Akiben mozog a tudós molekula, az előbb vagy utóbb erre a pályára tér, akiben viszont nem, az nem biztos, hogy tanár lesz. (Tanári diplomával jó és jól jövedelmező állásokhoz lehet jutni számos ágazatban.)

F.M.: A kérdés bonyolult, mert a szakmai elvárások és a finanszírozás nincs összhangban. A jelenlegi képzés különbséget tesz a diszciplináris történész és a történelemtanár felkészítése között. A bölcsészettudomány területén ennek a megkülönböztetésnek nincs olyan hagyománya, mint a természettudományi szakokon. Ott régen is eldőlt már a belépésnél, hogy valaki pl. matematikus vagy matematikatanár lesz, de a képzés ideje ugyanannyi – öt év – volt. A történelem területén a megkülönböztetés egyértelműen finanszírozási okokra vezethető vissza, és nem is mindig indokolatlanul. A BA diploma megszerzése után sokan abbahagyják vagy másutt

folytatják tanulmányaikat, belőlük nem lesz történész. Kutató történész abból lehet – de nem feltétlenül lesz –, aki a mesterszintet is teljesíti. A pedagógiai ismeretek megszerzése után belőlük is lehet történelemtanár. A történelemtanár szak kétségkívüli előnye a megszakítás nélkül, folyamatosan végezhető tanulmányok, a másik szaktól adódó szélesebb látásmód. Hátránya, hogy nem vehetők fel azok a speciális kurzusok, amelyek a kutatói elmélyülést segítik. Ennek lehetőségét egyéni kérelem alapján, bizonyos tanulmányi szint eléréséhez kötötten engedélyezni kellene. Vanak a történelemtanár szakon tanulók között is, akik a kutatói pályát választanák a diploma megszerzése után. Végül is, hogy valaki kutató történész lesz vagy tanítani fog, csak a diploma megszerzése után, az álláslehetőségek fényében dől el. Ezért, ha a két képzés különbözik is, az átjárhatóságot rugalmasabbá kellene tenni, a mesterképzés létszámát pedig nem lenne szabad „fünyíró elv” alapján megszabni. A történelem (és minden egyes bölcsész) mesterszak nem tömegképzés, de a folyamatos utánpótlásra szükség van!

V.J.: A kérdés inkább „történeti”, mint aktuális. Ma már e két képzés viszonya egyértelmű, hisz külön szakokként, önálló szervezeti keretek között és más tartalommal folynak. Ez olyan viták nyomán alakult ki, melyek kulcskérdése az volt: a tanárképzésben milyen legyen a szakmai és a pedagógiai–pszichológiai–szakmódszertani képzés, illetve tárgyak aránya. Jóllehet, sohasem tanítottam általános és középiskolában, közvetett módon szerzett tapasztalataim következtében kialakult határozott véleményem, hogy a stabil történeti szakmai ismeretek csak alapját képezik a jó tanár sikeres munkájának. Ez azonban csak akkor érvényesülhet a gyakorlatban, ha a tanár tudja, miként lehet és kell megszerzett szakmai ismereteit átadni a különböző korú gyerekeknek. És főként, milyen módszerekkel kelthető fel érdeklődésük a történeti problémák felismerése, a folyamatok és azokat képező események iránt. Egyáltalán felismertetni velük, mire jó az emberiség és azon belül, azzal összefüggésben a magyarság történetének reális ismerete. Ennek pedig nélkülözhetetlen feltétele, hogy a katedrára álló pontosan tudja, kik ülnek vele szemben a padokban. Manapság mind több szó esik az oktatás mellett (helyett?) a nevelés szerepéről. Ezen belül is egyre inkább az érzelmi nevelés fontosságát hangsúlyozzák. Ennek valóban megvan a maga jelentősége a hazához, illetve a lakóhelyhez fűződő, pozitív tartalmú, aktivitást generáló érzelmi viszonyulás tekintetében. Én azonban legalább ennyire fontosnak tartom az értelmi nevelést, a problémafelismerő és -megoldó képességet, az ismeretek alkalmazásának készségét, illetve ezek kialakítását az iskolában – tanórákon és más foglalkozásokon. Mindez nélkülözhetetlenné teszi nemcsak a pszichológiai, pedagógiai és módszertani tárgyak megfelelő arányú és színvonalú – hangsúlyozottan gyakorlatias jellegű – oktatását. Miként azt is, hogy a történeti ismeretek egyetemi elsajátítása is a fentiek szellemében, ezt segítő módszerekkel történjék. Azaz a tanárképzésben elsősorban nem a kutatás, hanem a tanítás/nevelés szükségleteinek

megfelelően. A tanárképző főiskolák képzési gyakorlatában ez nagy szerepet kapott. Ha csökkenő mértékben is, még ma is érezhető annak kedvezőtlen hatása, hogy a tanárképzés jelentősége az egyetemi képzés során, különösen szervezeti kereteinek átalakítását, az erre szánt órák számának csökkenését követően (az 1990-es években), sokat veszített súlyából, és ilyen körülmények között hatékonysága is szükségszerűen csökkent. Hozzá kell tenni: az e területen dolgozó („módszertanos”) kollégák sorozatos felszólalásai és áldozatos munkája ellenére. Szerencsére, az utóbbi években fokozatosan javul a helyzet, amiben fontos szerepe van a tanár szakos képzés önállóításának, tartami és szervezeti keretei módosításának.

Milyen előkészületeket igényelt az Interdiszciplináris Doktori Iskola és a kapcsolódó történeti doktori programok¹ sikeres akkreditációja?

O.M.: A doktori iskola akkreditációjához valóban ki kellett dolgozni valamilyen tervet, de ebből csak arra emlékszem, hogy – mint egyébként is – ennek a magyar és az európai történet együttese, együttes kezelése állt a tengelyében. Ebben benne rejlett a viszony a szomszédokhoz, az európai fejleményekhez, az ország mindenkori helyzete.

F.M.: A doktori programot a tanszék oktatási feladatköréhez alkalmazva fogalmaztuk meg, hangsúlyozva benne a magyar és az egyetemes történelem kapcsolatát, a regionális sajátosságokat. A program egy jelentős OTKA kutatási támogatást nyert el 2005–2010 között hasonló címmel: Régiók formálódása Európa közepén 900–1453. A doktori program koncepciójának egyik sarokpontja volt, hogy helyet adjunk benne azoknak a rokontudományoknak, amelyek a graduális képzésben hiányoznak, illetve idő hiányában nem kapnak megfelelő hangsúlyt, mint pl. a jogtörténet, a művelődéstörténet, az eszmetörténet. Kiemelten kezeljük a korszak szempontjából elengedhetetlen latin nyelvi ismeretek megszerzését. Fontos, hogy a doktoranduszoknak legyenek ismeretei a kurrens hazai és nemzetközi kutatásokról; ezért hívnunk előadókat más hazai és több külföldi egyetemről.

A PhD képzés bevezetésekor programokat akkreditáltak egy-egy egyetemi tanár vezetésével. Pécssett az Ormos Mária vezette program a 18–20. századra, Szegeden Kristó Gyula programja pedig a középkorra kapott akkreditációt. Ennek következtében több tanítványom Szegedre került, én magam ott habilitáltam. A 18–20.

¹ Az Interdiszciplináris Doktori Iskolán belül – a néprajz és a politológia program mellett – három történeti program működik: „A Kárpát-medence és az antik világ népeinek története, kultúrája és kapcsolataik az ókorban” Doktori Program, A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak 900–1800” Doktori Program és az „Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori Program.

századi témában szegediek jöttek Pécsre. Barta Gábor személye pedig Debrecenbe vonzotta egykori pécsi tanítványait, ott szerzett doktori fokozatot Sashalmi Endre és Bagi Dániel.

A középkori program koncepciójának kidolgozása mellett meg kellett felelni az akkreditációs követelményeknek. Jóval fiatalabb vagyok, mint a 18–20. század doktori programját irányító Ormos Mária, és a korszak további két professzora, Polányi Imre és Tilkovszky Lóránt – ők a szüleim korosztálya. Én 1997-ben habilitáltam, 1998-ban lettem egyetemi tanár; ezt követően lehetett gondolkozni egy középkori doktori programról. A doktori képzést 2000-ben országosan átszervezték, ekkor létesültek a Doktori Iskolák, amelyeknek több programja is lehetett. A Doktori Iskolát Ormos Mária vezette, a 18–20. századi program mellett elindulhatott az ókortörténeti és a középkori program, valamint ide társult a néprajz és a politológia. A feltételek viszont szigorodtak: a program vezetéséhez nem volt elegendő az egyetemi tanári pozíció, szükséges volt a MTA doktora titulus is (ez azóta megváltozott). 2001-ben beadtam a disszertációm, ezzel elhárult az akadály a középkori képzés indítása elől. Igaz, az első évben még nem kaptunk ösztöndíjas helyet, csak önköltséges forma volt lehetséges. 2002-től vannak ösztöndíjas doktoranduszaink.

V.J.: Az intézetünkben folyó doktori képzést döntő módon befolyásolta, hogy Ormos Mária jóvoltából 1993-ban – a kínálkozó lehetőségre azonnal reagálva – országosan az elsők között, a Janus Pannonius Tudományegyetemen pedig elsőként alakult meg a történelem doktori iskola. Ennek „osztódását”, a nagyobb korszakokként szerveződő programok létesítését az egyes tanszékek fejlődése, az egyre nagyobb számú fokozatszerzés tette lehetővé. Eltérően a másik két – ókori/régészeti, illetve közép- és koraujkori – történeti programtól, az „Európa és a magyarság a 18–20. században” program két tanszék korszakát öleli fel, s már címében is jelzi, hogy az egyetemes és magyar történeti kérdéseket szerves egységben kívánja kezelni. A tartalmat illetően viszonylag korán kialakult az a struktúra, mely szerint egyik évben a résztvevők szemléletét gazdagító esztörténeti, a másikban módszertani foglalkozások keretében bővítjük tovább doktoranduszaink ismereteit. Utóbbiak esetében nagy hangsúlyt kap a rokon- és társtudományok történeti kutatásban hasznosítható módszereinek feltérképezése. Ez kedvező elméleti alapot jelent a rendkívül változatos tematikájú disszertációk elkészítéséhez. A program keretében egyaránt születtek és készülnek politika-, gazdaság- és társadalom-, nemzetiség-, kultúr-, diplomácia- vagy helytörténeti (stb.) témájú dolgozatok. Mindehhez jórészt biztosítottak a személyi feltételek. Ezzel együtt egy-egy téma előadására gyakran más egyetemek, kutatóintézetek legjobb szakembereit kértük/kérjük fel. Több esetben került sor arra, hogy doktoranduszunk külföldi (olasz, illetve francia) egyetemeken párhuzamosan végezte tanulmányait, és védésére intézményi együttműködés keretében került sor. Mindez megfelelő alapot nyújtott arra, hogy az illetékes hatóságok ismételten akk-

reditálják a programot. Nehézséget az utóbbi években – több egyetemi tanárunk nyugdíjba vonulásával – a személyi feltételek biztosítása okoz. Ezen azok a kiváló felkészültségű és megfelelő tudományos teljesítményt felmutató fiatal kollégáink segíthetnek az akadémiai doktori fokozat megszerzésével és az egyetemi tanári kinevezés elérésével, akik közül többet is az intézetben folyó képzés, a közös tanszéki, intézeti, doktori képzéssel kapcsolatos ügyek szervezésében, feltételeinek megteremtésében végzett időrabló munkájuk hátráltatott ebben.

Hogyan ítéli meg a bolognai típusú képzés okozta felsőoktatási változásokat?

O.M.: Bologna ide vagy oda, attól kezdve minden csak bonyolultabbá vált, anélkül, hogy ez garantálta volna a színvonal emelkedését. Magát az ideát is károsnak láttam, és most sem érzékelek olyasmit, ami miatt e nézeten változtatnom kellene. Jelenleg a Pécsi Egyetem erős oszlopa az Orvos Kar, amely nem alkalmazott bolognai normákat.

F.M.: A bolognai rendszer lényege a kétszintű képzés (alapszak és mesterszak), de arra vonatkozóan nincs megkötés, hogy melyik szakasz hány szemeszterből álljon – ez nemzeti hatáskör, és a 3+2-höz képest nagyon eltérő megoldások is találhatóak Európa-szerte. Véleményem szerint a korábbi egyetemi-főiskolai képzés formájában adott volt Magyarországon egy jó alap a kétszintű képzésre, de helyette egy mindent felülíró új szisztéma került bevezetésre 2006-ban. Az előkészítés szakaszában a BTK dékánja voltam, tudom, hogy mennyi észrevétel, kritika fogalmazódott meg; és azt is tudom, hogy a minisztériumi elképzelés milyen képtelen ötlettel indult: a szakokat is meg akarta szüntetni a bölcsészképzésben. Ilyen háttér után azt is eredménynek kell tekinteni, ahová eljutottunk. A szakma egészében addig nem tapasztalt egység mutatkozott, számtalan egyeztetésre, dékáni találkozókra került sor. Persze az eredményen ez nem változtat: a képzés lehetőségeiben visszalépés tapasztalható, és az egész rendszer lényege a forrásmegvonás volt. A bölcsészek érdekérvényesítő képessége alacsony volt, lásd az orvos- és jogászképzés kimaradt ebből a folyamatból. A bölcsész területen hamis érv volt a munkaerőpiaci igényeket említeni, az alapidplomával legfeljebb a nyelvszakok esetében lehet valamit kezdeni. A műszaki és a közgazdász területről értékelik pozitívan a bolognai rendszert, ott nyilván van értelme a két különböző szintnek. Úgy gondolom, differenciált módon kellett volna bevezetni, és a múltbéli tapasztalatok „kiradírozása” helyett építeni kellett volna rájuk.

V.J.: E tekintetben sokak szemében renitensnek számítok. Azok közé tartozom ugyanis, akik üdvözölték, egyben kritikával is illették az ún. Bologna rendszerű oktatás bevezetését. Örömmel üdvözöltem, mert oktatási, képzési gyakorlatunk megújítására, modernizálására láttam benne lehetőséget. Erre indítottak kisebbik fiam

(ma, 39 évesen már nemzetközileg jegyzett, a milánói Bocconi Egyetemen tanító gazdaságtörténész) kanadai középiskolai és oxfordi egyetemi tanulmányai során szerzett tapasztalatai. Az ott folyó oktatás hatékony módszereinek köszönhetően az itthoninál messze színvonalasabb tudást szerzett, és a megszerzett ismeretek alkalmazásának képességét sajátította el. Úgy láttam, már az érettségi után többet tudott a történeti megismerés (a probléma-felismerés és -megoldás) rejtelméről, a história hasznáról és ilyen tárgyú ismeretei hasznosíthatóságáról, mint végzős egyetemistáink túlnyomó többsége. A Hollandiában hasonló tapasztalatokat szerzett Rab Virággal javaslatot készítettünk hasonló képzési struktúra kialakítására – évekkal a Bologna rendszer bevezetéséről szóló döntés előtt. Kollégáink azonban még a gondolattól is idegenkedtek. Amikor aztán „kényszer lett” a mi tervünkhöz hasonló szisztéma bevezetése, intézetünk oktatói jelentős hányadának hozzáállását még mindig az ellenállás jellemezte. Ekkor, itthon tartózkodó fiammal 17 oldalas tervezetet készítettünk, mely konkrét javaslatokat tartalmazott a kétféle képzés szerkezetére, tartalmi elemeire, az alkalmazandó módszerekre.

A BA képzés keretében az alábbi célokatt kell elérni:

- alapos módszertani képzés az első évfolyamon,
- stabil, a folyamatokat, a hasonló és eltérő fejlődési irányokat, az összefüggéseket feltáró ismeretek nyújtása az emberiség (benne a magyarság) történetének egészéről,
- úgy, hogy a szemináriumokon gyakorolják azokat a módszertani ismereteket, melyeket az ezeket közvetítő „bevezető” órákon elsajátítottak.

Az erre épülő MA képzés során ne ismételjük meg (úgymond „magasabb szinten”) a BA képzést, hanem

- a hallgatók egy-egy történeti korszak vagy a társadalmak életének valamely aspektusának korszakokon átívelő, mélyfúrászerű tárgyalása révén mélyítsék el az ismeretek önálló megszerzéséhez és a történeti kutatás végzéséhez szükséges módszertani tudást, készségeket.
- Ezt segítette volna kiegészítő tárgyak (pl. történetfilozófia, pszichológia, filológia) oktatása.

A tervezet javaslatokat tartalmazott speciális képzési irányok (pl. történetész muzeológus, levéltáros stb.) önálló MA szakként történő bevezetésére, azok tartalmi kereteire.

Egy évvel a rendszer bevezetése előtt ez a tervezet képezte a kiindulópontot a helyi megvalósítás előkészítése során, ám csak egyes elemei kerültek be a végleges tantervbe, s még azok teljes értékű megvalósítására sem került sor a gyakorlatban. Ennek kettős oka volt.

- Egyrészt a bevezetés módja: Jóllehet, már korábban elvi döntés született a magyarországi egyetemi képzési rendszer nemzetközi normákhoz igazításáról, az ezzel kapcsolatos törvények, rendeletek kibocsátása elhúzódott, így az intéz-

ményeknek egy év alatt kellett kidolgozni a terveket és elindítani a BA képzést. Ráadásul úgy, hogy nem kellett az egész képzési folyamat tartalmi és szervezeti struktúráját végiggondolni (erre idő sem volt, mert az a szűk feladatra is kevésnek bizonyult), ezért úgy készültek el az alapok, hogy még nem tudhattuk, milyen felépítmény kerül rá. Egy ily módon épülő ház vagy összedől a gyenge alapozás következtében, vagy ésszerűtlenül drága lesz a felesleges mennyiségben beépített anyagok miatt. Mindez azt is eredményezte, hogy az oktatóknak sem volt elegendő ideje megfelelően felkészülni egy új rendszerben, a megszokottól eltérő módszerekkel folytatandó oktatómunkára.

- Másrészt szubjektív tényezők: Nem csak az új formációt elvből elvetők ellenállása maradt meg. A fentiek azokból is kiváltottal kételkedést, ellenérzéseket, akik az elvekkel egyetértettek. Nemcsak nálunk, hanem más egyetemeken is tapasztalható volt, hogy a vezetők az átalakítás során – emberileg érthető okokból – nagy hangsúlyt helyeztek arra: egyetlen oktató állását se veszélyeztesse az új struktúra. Így a „személyzeti” szempontok több vonatkozásban felülírták a „tartalmat”, a képzés kimenete színvonalának biztosítása, azaz a hallgatók érdeke, alárendelődött a meglévő oktatók egzisztenciális érdekeinek. Ez pedig olyan szituációt teremtett, melyben utóbbiak nem – legalábbis kevésbé – voltak érdekeltek abban, hogy alkalmazkodjanak az új követelményekhez, változtassanak kialakult szemléletükön, megszokott oktatási módszereiken. Mindez együttesen játszott szerepet abban, hogy az immár évek óta folyó képzés a lehetőségekhez képest féloldalas, egyenetlen maradt. Nemcsak a tartalmi struktúra, hanem az oktatónként alkalmazott eltérő módszerek miatt a készségeket, képességeket fejlesztő oktatómunka színvonala tekintetében is.